

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ВИСОЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ГЛИНИЦІ-І НА ЯВОРІВЩИНІ

ВІТАЛІЙ КОНОПЛЯ

Розвідковими роботами 1995 року на території Розточчя було відкрито ряд пам'яток ранньозалізного віку, одна з яких розташована на північно-західній околиці с. Глиниці Яворівського району і займає пологий схил правого берега безіменного струмка — лівостороннього допливу р. Шкло. Хронологічні рамки існування місцезнаходження окреслювались культурою ранньоскіфського часу, але як показали результати цього річних досліджень, його варто зв'язувати з висоцькою культурою, хоча серед керамічних матеріалів є знахідки, що більш характерні для періоду VII-VI ст. до н.е.

У 1996 р. з огляду на будівництво неподалік від території поселення митного переходу і створення його відповідної інфраструктури сектор археології Львівського історичного музею на прохання керівництва Рава-Руської митниці провів необхідні охоронні дослідження. Вони звелись до обстеження розміщеної вздовж кордону з Республікою Польща земельної ділянки, де за повідомленням начальника Верхньодністрянської археологічної експедиції Інституту народознавства НАН України п. О. Корчинського знаходиться пам'ятка давньоруського часу площею біля 10 га, культурний шар якої сягав на окремих ділянках товщини 1,5 м і був насичений різними за характером артефактами: керамікою, виробами з кістки та заліза, остеологічними знахідками, кількісно значними шматками шлаків від залізобного промислу.

З огляду на масштабність пам'ятки, що за площею і потужністю культурного шару не має аналогів серед сільських поселень XI-XIII ст. не тільки Львівської області, але й заходу України, вирішено було здійснити її попереднє обстеження для забезпечення схоронності і недопущення руйнування в процесі запланованих будівельних робіт двома експертними групами з працівників Львівського історичного музею та спеціалістів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вони працювали незалежно одна від одної і ствердили відсутність в межах новобудови площею 10,5 га будь яких пам'яток археології та, тим паче, потужного культурного шару.

Ними виявлено на прилеглій з півдня до землевідводу території незначні за площею і товщиною залягання розрізнені поклади болотної руди — лімоніту, які фіксувались на глибині 0,30-0,35 м від денної поверхні. В окремих місцях засвідчені шлаки, що не супроводжувались датуючим матеріалом, насамперед керамікою. Цілком можливою, при цьому, видається версія про існування в околицях села залізобного виробництва в часи пізнього середньовіччя і на початку XVII ст. Подібні осередки, де виплавляли залізо з болотної руди, діяли в Прикарпатті і зокрема на Розточчі до середини XVIII ст., коли їх на заміну прийшли доменні печі. Тому керівництву Рава-Руської митниці вказано на недопустимість здійснювати в даному місці земляні роботи без їх погодження зі сторони сектора археології ЛІМ.

Потреба в дослідженні пам'ятки Глиниці-І виникла внаслідок спорудження автомобільного під'їзду до митного переходу, що проходив по її північній частині. Рятівні розкопки велись двометровими за шириною траншеями протяжністю 15 м кожна. Вони були орієнтовані по лінії південь-північ і йшли перпендикулярно до зовнішнього правого краю майбутнього настижного полотна шосе. Всього прокопано 6 траншей з інтервалом 10 м одна від одної. Слідів культурного шару в них не зафіксовано. Стратиграфія всіх розкопів ідентична.

До глибини 0,35-0,40 м від денної поверхні залягав темно-сірий слабопідзолистий ґрунт з поодинокими включеннями дрібної кам'яної гальки, який переходив у світло-сіре піщане підрунтя. Контрольними шурфами встановлено, що воно заміщувалось материковою глиною сіро-жовтого кольору з верствами оглеєного та озалізененого піску на глибинах від 0,7 до 0,8 м від денної поверхні.

Кількісно незначні уламки ліпної кераміки ранньозалізного часу і фрагменти гончарного посуду XVIII-XIX ст. (тут у минулому знаходився невеликий хутір) траплялись в орному шарі до позначки -0,25-0,30 м. Більша частина знахідок: кераміка і крем'яні вироби були зібрані з поверхні поля, доповнивши підйомний матеріал попереднього року. Слідів життєдіяльності: залишки вогнищ чи печей, рештки житлово-господарських споруд, які документуються печивою і глиняною обмазкою, на дослідженій розкопками ділянці поселення не стверджено. Є всі

підстави вважати, що пам'ятка Глиниці-I існувала короткотривало, а в її межах проживала невелика община.

Аналіз керамічного комплексу. З розкопів та з поверхні орного поля здобуто, відповідно, 27 і 43 фрагментів ліпного посуду висоцької культури, який виготовлено з глини з домішками шамоту та піску. Кераміка сіро-жовтого і світло-коричневого кольорів має переважно згладжену поверхню, часом — шорстку або горбкувату. Знайдені уламки посудин вказують на використання мешканцями поселення тюльпановидних, банкоподібних і опуклобоких горщиків, а також мисок конічної форми та із заокругленими стінками і нахиленими до середини вінцями. Нижче наводимо опис найбільш характерних керамічних виробів.

1. Уламок пролощеної миски з діаметром горловини 26 см і товщиною стінок 9 мм (рис. 1: 1). Край вінець заокруглений, дещо потоншений і загнутий до середини посудини. Під його зрізом наявний отвір округлої форми. На зовнішній поверхні миски бурого кольору знаходяться неглибокі канелюри у вигляді жолобчастих вдавлень вертикально нанесених рядів.

2. Два уламки верхньої частини біконічної посудини з діаметром горловини 15 см (рис. 1: 2). Товщина стінок становить 8 мм. Вінця потоншені і заокруглені. Під їх зрізом наявні наскрізні отвори. Глиняна маса виробу щільна, сіро-жовтого кольору, містить домішку подрібленого шамоту. Поверхня посудини дбайливо згладжена.

3. Уламок вінець миски з діаметром горловини 24 см і товщиною стінок 8 мм (рис. 1: 3). Поверхня посудини старанно згладжена і забарвлена у світло-коричневий колір. Глиняна маса містить інтенсивну домішку дрібного піску і подрібленого шамоту. Край вінець дещо відтягнутий на зовні.

4. Уламок вінець тюльпановидного у профілі горщика з наскрізними отворами під зрізом вінець (рис. 1: 4). Діаметр горловини посудини становить 11 см, а товщина стінок її тулуба сягає 7 мм. Поверхня виробу старанно згладжена, місцями пролощена. Глиняна маса містить дрібний пісок та подріблений шамот.

5. Уламок вінець горщика з незначно відхиленими на зовні заокругленими краями (рис. 1: 5). Діаметр горловини посудини складає біля 23 см, а товщина її стінок не перевищує 9 мм. Дбайливо згладжена поверхня виробу має сіро-жовтий колір, а глиняна маса містить домішку дрібного піску та подрібленого шамоту.

6. Уламок вінець тюльпановидного у профілі горщика з діаметром горловини 23 см і товщиною стінок 10 мм (рис. 1: 6). Їх край оброблено пальцевими защипами, а під зрізом проходить ряд наскрізних отворів. Глиняна маса сіро-жовтого кольору щільна, містить домішку дрібного піску і подрібленого шамоту. Поверхня посудини старанно згладжена.

7. Уламок вінець лійчастої за формою миски з діаметром горловини 19 см і товщиною стінок 9 мм (рис. 1: 7). Край їх заокруглений, а під зрізом знаходиться наскрізний отвір. Поверхня виробу старанно згладжена, сіро-коричневого кольору. Глиняна маса посудини щільна і містить домішку дрібного піску та подрібленого шамоту.

8. Уламок вінець тюльпановидного у профілі горщика з діаметром горловини 17 см і товщиною стінок 7 мм (рис. 1: 8). Поверхня посудини дбайливо згладжена, місцями пролощена, а глиняна маса містить домішку дрібного піску і подрібленого шамоту.

9. Уламок посудини із заокругленими краями вінець діаметром близько 25 см і товщиною стінок 10 мм (рис. 1: 9). Сіро-коричнева поверхня виробу старанно згладжена, а глиняна маса містить домішку дрібного піску і подрібленого шамоту.

10. Уламок вінець горщика видовжено-тюльпановидної форми з діаметром горловини близько 21 см і товщиною стінок 7 мм (рис. 2: 1). Зріз вінець прямий і дещо відтягнутий на зовні. Під ним наявні наскрізні отвори округлої форми. Сіро-коричнева поверхня знахідки старанно згладжена, а глиняна маса містить домішку жорстви і дрібного піску.

11. Уламок вінець тюльпановидного у профілі горщика з діаметром горловини 17 см і товщиною стінок 8 мм (рис. 2: 2). Край вінець карбований пальцевими защипами, а під ним знаходяться округлі отвори. Старанно згладжена, місцями пролощена поверхня сіро-коричневого кольору посудини із середини забарвлена чорним кольором. Глиняна маса містить домішку дрібного піску і подрібленого шамоту.

12. Уламок вінець горщика з потоншеними і заокругленими краями, під зрізом яких наявні округлі наскрізні отвори (рис. 2: 3). Діаметр горловини посудини становить 21 см, а товщина її стінок не перевищує 8 мм. Сіро-жовта поверхня старанно згладжена. Глиняна маса щільна і містить домішку дрібного піску.

13. Уламок біконічної посудини з діаметром максимально опуклої частини тулуба біля 46 см і товщиною стінок 12 мм (рис. 2: 4). На зовнішній поверхні сіро-коричневого кольору наявний пластичний декор у вигляді горизонтального ряду пальцевих зачіпів, а також сплющено-конічного виступу, що під кутом здимається до гори. Знахідка підлощена із середини, а із зовні — старанно згладжена. Глиняна маса містить домішку подрібленого шамоту.

14. Уламок вінець миски з прямим і незначно відтягнутим на зовні краєм, під зрізом якого наявні округлі отвори (рис. 2: 5). Діаметр горловини посудини становить 41 см, а товщина її стінок сягає 10 мм. Дбайливо згладжена поверхня виробу має сіро-коричневий колір, а глиняна маса містить домішку дрібного піску і подріблений шамот.

15. Уламок вінець миски з товщиною стінок 11 мм (рис. 2: 6). Дбайливо згладжена поверхня сіро-жовтого кольору пролощена. Глиняна маса виробу щільна і містить домішку дрібного піску.

16. Уламок тюльпановидного у профілі горщика з діаметром горловини 24 см і товщиною стінок 8 мм (рис. 2: 7). Край вінець прямий і незначно заокруглений. Глиняна маса посудини щільна і містить домішку дрібного піску. Зовнішня поверхня знахідки сіро-жовта, дбайливо згладжена, а внутрішня — сіро-коричнева, пролощена.

Розвідками і розкопками з території поселення зібрано 32 вироби з кременю, причому в траншеях виявлено 8 предметів, три з яких побували у вогні. Майже всі вони належать відщепам, знятих з конкрецій на їх різних стадіях утилізації. Сировина місцевого походження і належить до так званого розтоцького різновиду подільського кременю з відкладів турону. Він поширений в басейні витоків Західного Бугу, Гнилої і Золотої Липи, а на решті простору Львівсько-Люблінського прогину фіксується свердловинами на значних глибинах.

В туронському ярусі Розточчя південно-західного схилу Східноєвропейської платформи різко зменшується кількість діагенетичних конкрецій, що розповсюджені в межах Західної Волині. Це обумовлено насамперед зменшенням вмісту CaCO_3 у вапнякових породах регіону, у складі яких присутня значна домішка глини. З розрізу карбонатної товщі, в міру просування до передгір'я Карпат, зникають округлі та овальні конкреції халцедонового складу. З'являються стяжинні кальцит-халцедонового і кварц-халцедонового складу. Даний підвид кременю має плямисту з білими вкрапленнями текстуру сірого або темно-сірого кольору.²

На пам'ятку Глиниці-I розтоцький кремій попадав від споріднених общин висоцької культури, які проживали у місцях його локалізації. Попередня обробка сировини була недоречною і тому конкреції без відповідної підправки транспортувались часом на доволі значну відстань, де на поселеннях відбувались різні етапи її розщеплення.

Серед крем'яних артефактів даної пам'ятки наявні окремі двостінні вироби, що виготовлені із застосуванням відтискної ретуші, решта з них належить відщепам. Останні в більшості випадків ретушовані як по периметру, так і на окремих його ділянках.

На особливу увагу заслуговують знахідки двох, частково пошкоджених наконечників стріл з черешком-насадом для кріплення в деревку (рис. 3: 2, 3). Перо цих предметів озброєння трикутне в плані і лінзоподібне в поперечному перетині. З обох площин воно оброблене дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю. Дані вироби притаманні не тільки висоцькій, але й іншим культурам ранньозалізного віку Центральної та Східної Європи, і є надійним критерієм для відносного датування вміщуючих їх комплексів.

За винятком фрагмента лінзоподібного у перетині серпа (рис. 3: 13) всі інші знаряддя праці, яких у колекції крем'яних артефактів нараховується 20 екз., сформовані на відщеплах. Для загострення їх робочих частин застосовувалась дрібнозубчаста, дрібно- і середньофасеткова лускоподібна ретуш. Обробка найчастіше всього здійснювалась зі сторони спинок сколів. Простежено ретушування в пересічний спосіб (рис. 1: 1). Не дивлячись на те, що знаряддя праці на відщеплах виготовлені майже на ідентичних півфабрикатах з приміненням практично подібної ретуші, у їх складі чітко окреслюються певні функціональні групи.

Ріжучі інструменти репрезентують звичайні (рис. 3: 16-19) і кутові (рис. 3: 7, 9) ножі з одним або двома лезами. Виявлено кінцеві (рис. 3: 5, 6, 8, 10) і бічні (рис. 3: 4, 11) скребки, а також пилку (рис. 1: 1) та декількохсекційний скобель (рис. 3: 15). Один ніж із частково ретушованою підставою використовувався в роботі без вторинної обробки (рис. 3: 14).

Наукова цінність крем'яного комплексу поселення Глиниці-I полягає, по-перше, в тому, що він не має механічних домішок інших культур і може бути використаний як еталон при розгляді далекої до вирішення проблеми кременярства висоцької культури, а, по-друге, поки що

жодна з її досліджених пам'яток не дала навіть такої, на перший погляд, мізерної кількості артефактів з кременю.

Таким чином, обстежена у 1996 р. рятівними розкопками невелика частина території поселення Глиниці-I розширила джерельну базу старожитностей ранньозалізного часу Розточчя і збагатила її новими матеріалами для пізнання життєдіяльності населення регіону в першій половині I тис. до н.е.

¹ Конопля Віталій. Розвідки в басейні р.Шкло // Археологічні дослідження на Львівщині. - Львів: В-во Фіра-люкс, 1996. - С. 27.

² Сеньковский Ю.Н. Литогенез кремнистых толщ юго-запада СССР. - К.: Наук. думка, 1977. - С. 51-52.

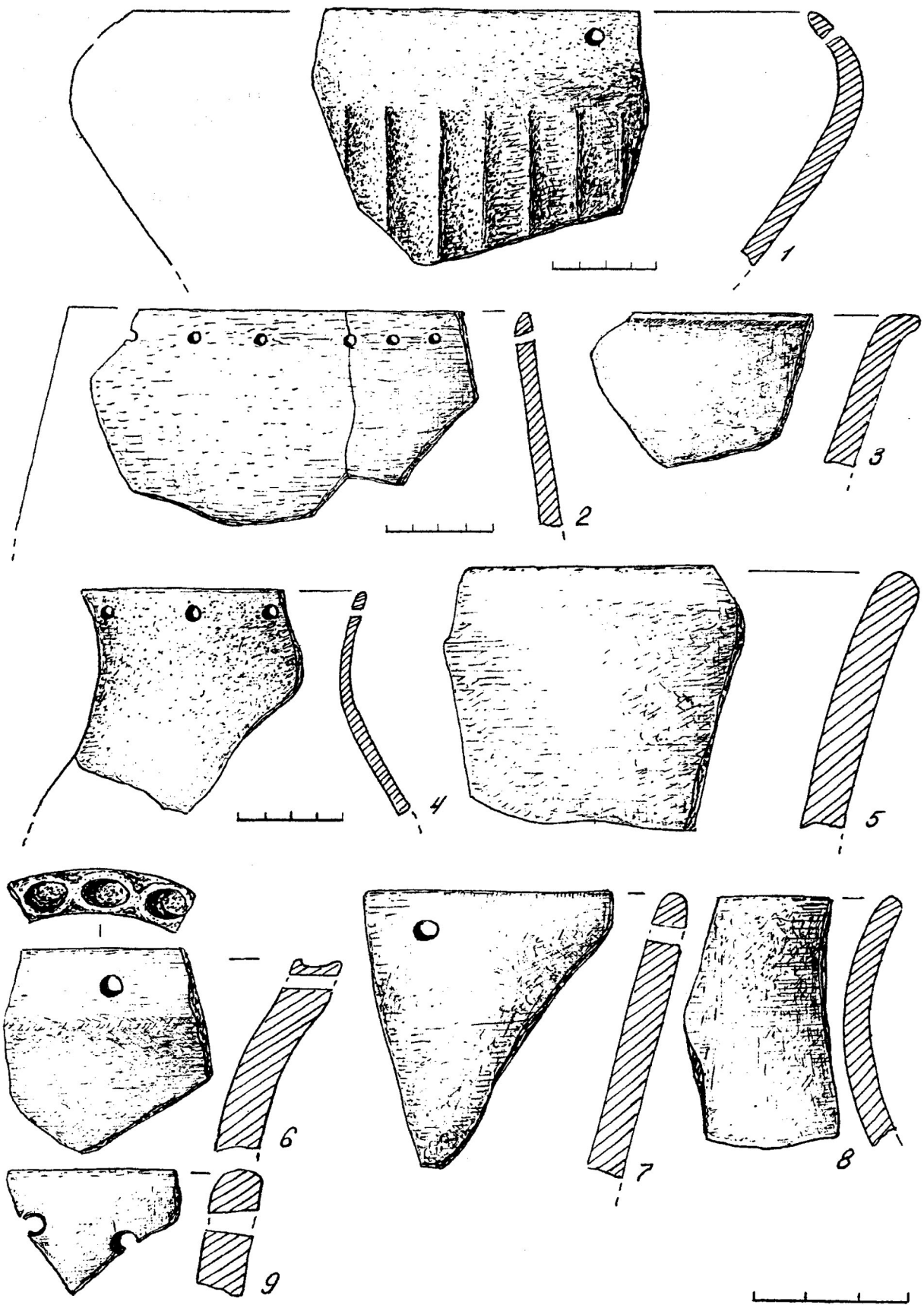

Рис. 1. Посуд висоцької культури поселення Глиниці-1.

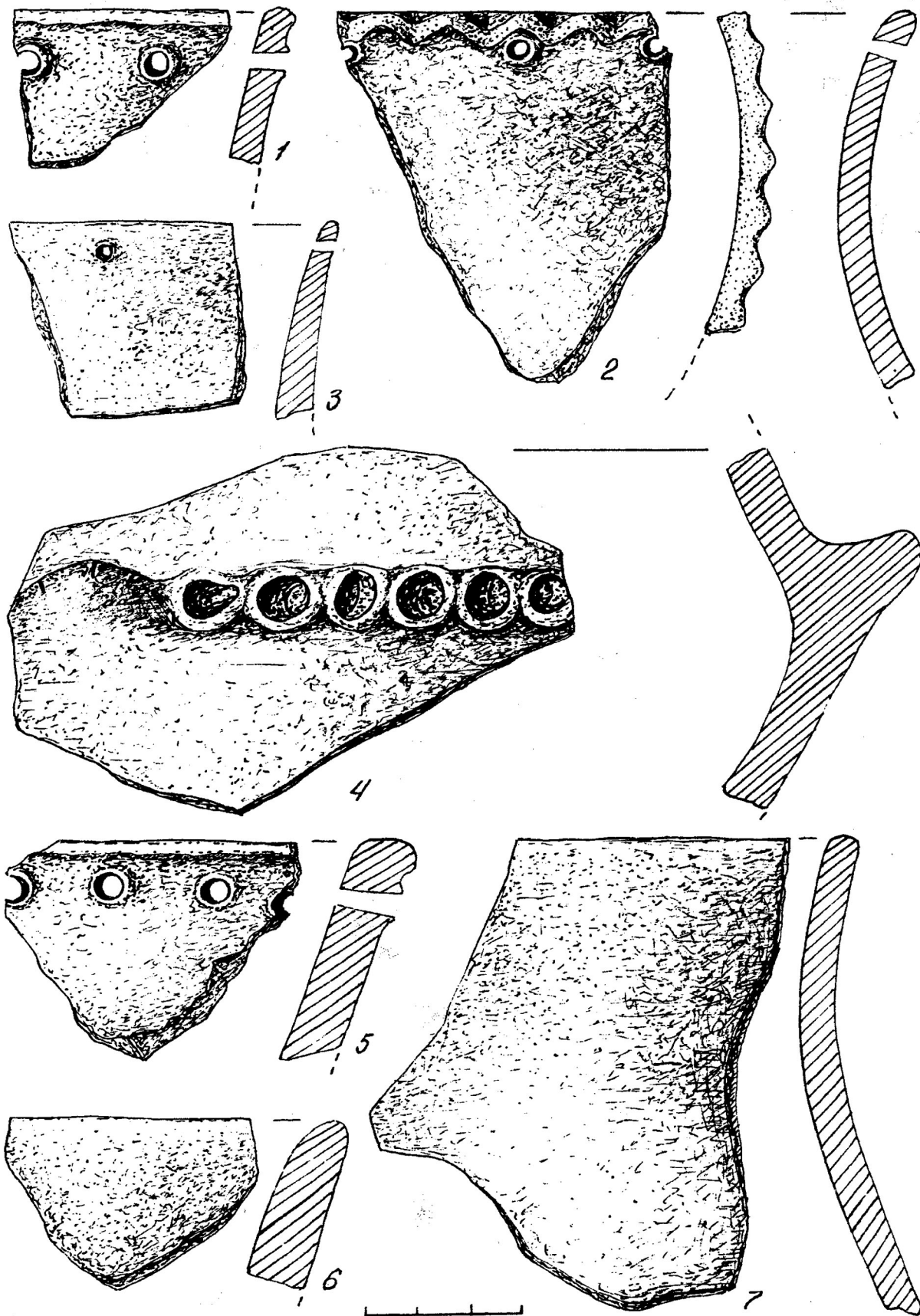

Рис. 2. Посуд висоцької культури поселення Глиниці-1.

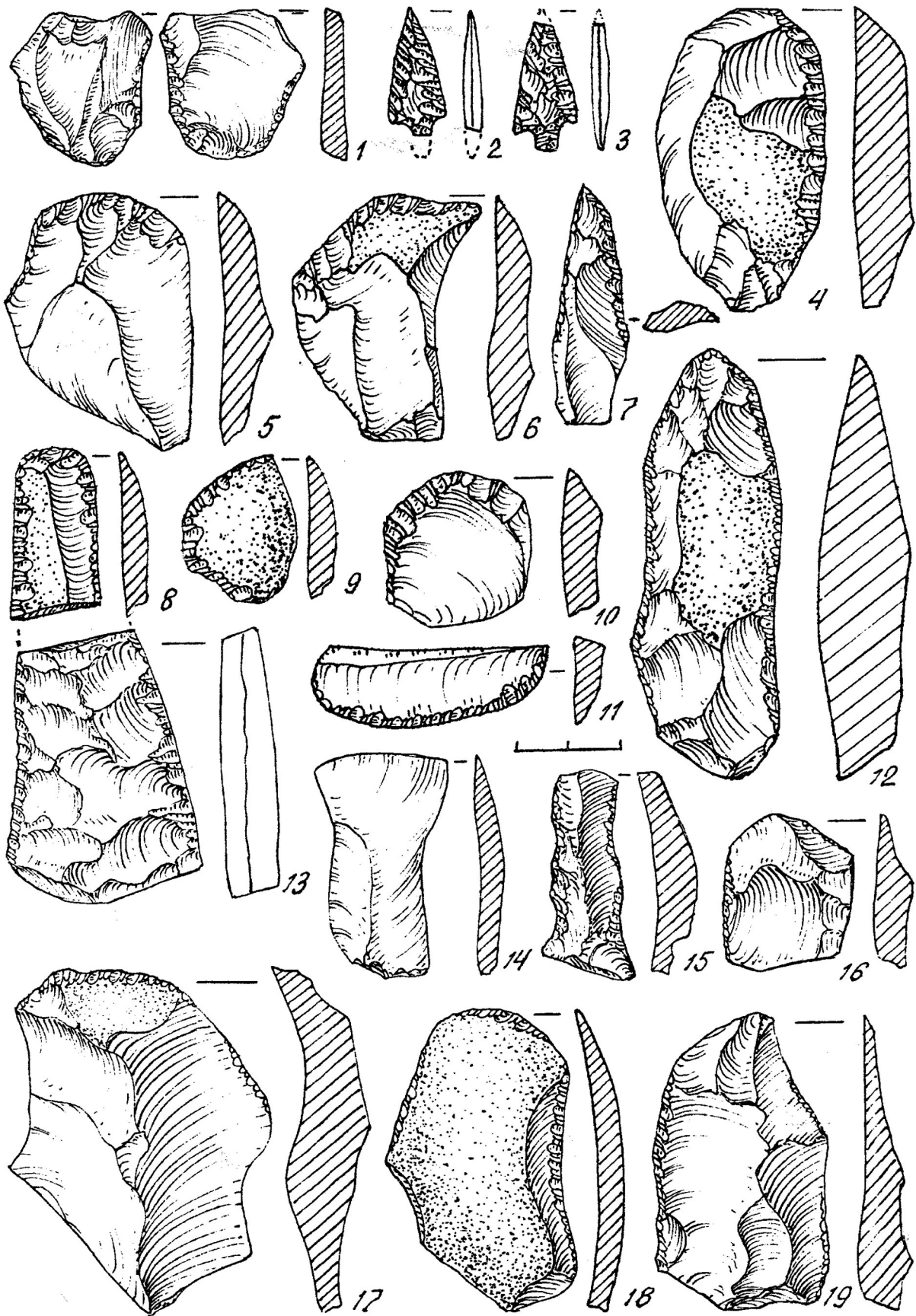

Рис. 3. Крем'яні вироби висоцької культури поселення Глиниці-1.